

Konstantina
Hlaváčková

MÓDA ZA ŽELEZNOU OPONOU

ČESKOSLOVENSKO
1948—1989

u(p)m

SPOLEČNOST, ODĚVY A LIDÉ V ČESKOSLOVENSKU 1948–1989

Foto na obálce V. Šlajchrt (→ s. 63)

© Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2016

© Grada Publishing, a. s., 2016

Text © Konstantina Hlaváčková, 2016

Photo © photographers or current copyright owners, 2016

Graphic design © Kristina Ambrozová, Štěpán Malovec, 2016

ISBN 978-80-7101-156-9 (Uměleckoprůmyslové museum v Praze)

ISBN 978-80-247-5833-6 (Grada Publishing)

MÓDA ZA ŽELEZNOU OPONOU

**Konstantina
Hlaváčková**

Grada Publishing
Uměleckoprůmyslové museum v Praze

Obsah

7	Úvod		94	IV. Kam na nákup módního oděvu
	Móda, věda, svět a muzeální sbírky		96	Obchodní domy
			100	Luxus, Femina, Fénix...
			101	Družstva
			103	Pražské modelové domy v nové éře
			118	Tuzex
10	I. Móda a ideologie:		122	V. Co nosily ženy
	politické a sociální kontexty		123	„New Look“ a socialistický realismus
12	Ztracené naděje 1945–1948			1948–1955
17	„Nový život“ 1948–1953		135	Pomalý návrat ke světové módě 1955–1960
34	Malé nadechnutí 1953–1960		146	Bláznivá šedesátá 1960–1967
36	Socialismus s „lidskou tvář“ 1960–1970		154	Pařížské novinky
39	Normalizační peklo 1970–1989		158	Londýnské vítězství „mini“
46	Ženy, zaměstnané „superhrdinky“		161	Konec desetiletí – konec univerzalizmu
			167	Všechno bylo jinak 1970–1980
52	II. Výroba oděvu		169	Dědictví hippies 1970–1974
53	Bez výtvarníka to nepůjde		174	Punk a brutální móda 1976–1980
54	Národní podnik Textilní tvorba		176	Made in Italy a „disko“ móda
59	Ústav bytové a oděvní kultury (ÚBOK)		177	Mini – midi – maxi, kalhoty a to ostatní
65	Založení oděvního ateliéru na pražské Vysoké škole uměleckoprůmyslové		202	Ještě trochu trpělivosti 1980–1989
68	Ústředí lidové umělecké výroby (ÚLUV)		203	Fenomén „yuppies“ a „Black is beautiful“
			205	Návrhářské hvězdy
72	III. Mladí		206	Co na to v Československu
74	Páskové a sajdky		226	VI. Co nosili muži
77	Hledá se vhodný oděv		228	Ideologické vlivy
81	Hipísáci		231	Nenahraditelná „klasika“
86	Pankáči a ti druzí		238	„Klasika“ v krizi
88	Jde se na disko		250	VII. Textilní materiály
90	Móda v undergroundu		251	Oděvy z umělých vláken – touha každé moderní ženy
			254	Trochu z historie
			255	Přírodní, nebo raději umělé?
			258	Chemická vlákna v Československu
			259	Nylon, perlon, dederon, silon – nezbytnost v šatníku
			267	Polyester a tesílové nadšení
			272	Měkoučkový akryl
			274	Elastická vlákna – dokonale tvarovaná postava
			277	Kovová vlákna – lurexový třpyt
			277	Šaty z „papíru“
			278	Závěr
			280	Výběrová bibliografie a dobový tisk
			282	Slovníček pojmů
			287	Summary

Móda, věda, svět a muzeální sbírky

„Konstrukce platného vědeckého poznatku při tom není nic jiného než vyvrcholení sociálního ustavování skutečnosti jako takové. Již na předvědecké úrovni každodenního života se skutečnost srozumitelného světa konstituuje postupnými procesy objektivace a habitualizace, takže to, co prožíváme jako běžné a samozřejmé, je výsledkem celé řady aktů, včetně společenské institutalizace a legitimizace. Věda představuje pouze metodicky kontrolovanou a na jednoznačnost zaměřenou formu téhož dění.“¹

Cože má společného věda a móda? Nic menšího než to, že obě aktivity jsou příkladem „procesů objektivace a habitualizace, jimiž se postupně konstituuje skutečnost srozumitelného světa.“ Móda jako jedna ze sociálně konstrukčních praktik se víceméně anonymně podílí na konstruování světa jako kontinuity smyslu. Od vědy se móda liší jen tím, že není *kontrolována metodicky* ani není zaměřena na *jednoznačnost*. To, čím je móda „kontrolována“, je neřešitelný svár dvou vzájemně spolupracujících i odporujících si nároků. Na jedné straně je to nárok vždy otevřené možnosti, jejíž realitu naznačují taková slova jako „budoucnost“ nebo „bližní“, nárok, který angažuje pro své naplnění především imaginaci svobodného individua. Naproti tomu stojí stejně naléhavý nárok objektivace, habitualizace či prostě transformace kreativních produktů osobní imagínace do oblasti,

1. Kouba, Pavel: Věda a svět (našeho života). in: Veličky, Bedřich – Trifajlová, Kateřina – Kouba, Pavel et al.: *Spor o přirozený svět*, Filozofia, Praha 2010, s.130.

kteřou pokládáme za realitu našeho společného světa.

„New Look“, „etno“ móda či jen prodloužená délka sukně jsou při vši své náhodnosti úzce spjaty s nepřehlédnutelným kontextem světa, ve kterém žijeme a ve kterém sami sobě rozumíme. S módou jsou úzce spjaty mnohé významové souvislosti od komerčního zájmu přes ideologie komunit, historickou podobu individuality, kulturních a uměleckých podnětů, ekologii i technologii až k mocenské ideologii států.

Popis situace vytvořené uzavřením jedné oblasti světa železnou oponou ukazuje, jak zhoubné pro módu, ale stejně tak pro vědu, jakož i pro obecný způsob společenského soužití, je mocenské ovládnutí onoho nedefinovatelného sváru, kterému snad můžeme říkat „život“. Zároveň se ale ukazuje, že stejně zhoubný může být i dominantní vliv jiného agenta z početné rodiny vzájemně vztažených aktivit, např. komerce nebo technologie, pokud je jim přisouzena role, na kterou ze své povahy nestačí.

Popis proměn módních linií, jak po sobě následují v čase, by mohl být chápán jako návrat k lineárnímu dějepisu, který řadil historická fakta, jak za sebou následovala jako korálky na niti. Popisované módní proměny, jakými jsou změny siluety, délky sukně, šíře klop atd., stejně jako ideová a kulturní kritická hnutí menšin, však nejsou jen danými fakty, nýbrž jsou to citlivé záznamy pokusů animovat nepřehlédnutelnou situaci lidského soužití, vztahovat se k ní „zevnitř“, z pozice „bytí“ v procesu, který není ničím menším než realitou lidských dějin: porozumění přítomnosti v jejím záhadném oživujícím vztahu k minulosti a budoucnosti. Móda je lidskou iniciativou, částečně anonymní, částečně nesenou výraznými individualitami, která nás přesvědčuje o tom, že člověk nemůže být usazen ve svých jistotách, už proto ne, že si je

sám neustále vytváří a přetváří. Móda je tak možná tím nejbezprostřednějším a nejspontánnějším výrazem nesamozřejmosti lidského soužití.

Není to ale jen vztah k času a dějinám, co má v módě svůj bezprostřední výraz. Je tu věrně „obtisknut“ i druhý základní paradox lidské situace: Je móda výrazem touhy individua odlišit se od ostatních porušováním zaběhnutých pravidel, nebo jí jde naopak o to, akceptovat pravidla v jejich nejpřísnější vyhraněnosti? Zdá se, že móda je tímto svým dvojjediným postojem spontánním výrazem stejně dvojjediného vztahu člověka ke skutečnosti, kterou musí co nejdůsledněji akceptovat, a zároveň zachovat k ní své živé, kriticko-kreativní stanovisko.

Autorka předkládá výsledky jak svého dlouholetého studia módy a jejich dějin, tak zkušeností z praxe správce a tvůrce muzeální sbírky textilního umění. V jedné nedávné přednášce říká: *„Ve shodě s teoretickým a filozofickým zájmem o módu se začaly rozšiřovat také muzejní sbírky, které se postupně zaměřily nejen na mistrovská díla módního designu, ale i na běžný oděv citlivě dokumentující životní styl jednotlivých dějinných období. Je zřejmé, že v pozadí tohoto zájmu lze tušit potřebu uspokojit jak poznání vlastních dějin, tak bližší seznámení s aktuální oděvní tvorbou, reflektující současnou sociální strukturu, výtvarné trendy a obecnější projevy dynamického vztahu individua a společnosti.“*

V duchu této změny strategie muzeální praxe je i tato kniha zaměřena na faktografické údaje o vývoji módy, s přesvědčením, že sociální praxe, jak se reálně vyvíjí v anonymní návaznosti drobných událostí, je lidskou realitou, ve které si jedinec i společnost budují své porozumění sobě i světu.

Změna sbírkotvorné strategie muzeí, zaměřená k zájmu o běžné kusy oděvu a o jejich historické proměny,

není odklonem od umělecké hodnoty, od mistrovství vynikajících umělců a od okouzlení krásou – uměleckou hodnotou, nevyčísitelnou a neobjektivizovatelnou. Je to spíše historické pochopení, že krása, kterou lidé a dějiny produkují, není ukryta jen v izolovaných hmotných artefaktech, ale také v tajemství nekonečně mnohostranného lidského soužití, jehož produktem ony mistrovské artefakty jsou. Nevysvětlitelná realita lidského světa nám staví před oči všechny své stránky, od těch, které v nás vzbuzují radost a okouzlení, podobné tomu, jaké zažíváme pod Michelangelovým stropem Sixtinské kaple, po ty úděsné, z kterých nás přepadá úzkost a strach z budoucnosti. Zažíváme okouzlení i úzkost z toho, jak blízké souvisí se vzdáleným, naše s cizím, poznané s nepoznaným, a to jak kolem nás tak i v nás samých. Záhada reality a našich možností jí porozumět i podílet se na její konstrukci je věcí, pro kterou má historická reflexe důležitou roli.

Dokladem stoupajícího a diferencovaného zájmu o módu, o její společenské, estetické, řemeslné i kognitivní stránky je zakládání nových institucí např. Muzea módy při Fashion Institute of Technology v New Yorku v roce 1969. Toto muzeum začínalo od sbírkové nuly a během pěti desetiletí se dopracovalo k padesáti tisícům oděvních exponátů z období od 18. století po současnost a více jak třem stům tisícům ukázek textilních vzorů. Je zaměřeno také na módní fotografii a další dokumenty umožňující interpretaci umění módy na té nejvyšší profesionální úrovni. Jiným příkladem zájmu o zkoumání oděvu jako integrální součásti dějin a kultury představuje The Kyoto Costume Institute v Japonsku, jehož činnost se datuje od roku 1978. Také největší evropská muzea s oděvními a textilními sbírkami věnují stále více pozornosti

fenoménu oděvu. V roce 1986 bylo přiřazeno pařížské Musée du Costume založené v roce 1948 do organizační struktury Musée des Arts Décoratifs se sídlem v Louvru. V následujícím roce byla otevřena stálá expozice a zahájena tradice pořádání výstav z bohaté sbírky Musée du Costume. S celkovým počtem osmdesát šest tisíc sbírkových předmětů se řadí k nejobsáhlejším a nejhodnotnějším oděvním sbírkám ve světě spolu s Victoria and Albert Museum v Londýně a The Metropolitan Museum v New Yorku.

Také Uměleckoprůmyslové museum v Praze (UPM) svou dlouhodobou sbírkotvornou koncepcí se snaží včlenit do tohoto proudu a uspokojit zvyšující se zájem odborné i laické veřejnosti o oděv. V tomto prezentačním kontextu zaujímá kniha *Móda za železnou oponou* ojedinělé postavení vycházející z potřeby dokumentovat charakter módy ovlivněné politickou situací v Československu v době komunistické vlády.

Ludvík Hlaváček

I.

Móda a ideologie: politické a sociální kontexty

Kapitola první

Po skončení druhé světové války byl svět jiný než dřív. Společenský, sociální a ekonomický vývoj vycházel nejen z válečných zkušeností, které přinesly lidem na celém světě mnoho utrpení, ale také ze zkušeností předválečných, kdy svět procházel hospodářskou krizí. V Československu sehrálo významnou roli také trauma z Mnichovské dohody. Všechny tyto okolnosti ovlivnily postoj k budoucímu vývoji. Východiskem se zdálo být vytvoření státu zaručujícího sociální bezpečnost: zajištění práce pro práceschopné s odpovídající odměnou, ostatním občanům poskytnutí základních sociálních příjmů a nejnutnějších sociálních služeb. Těchto cílů bylo možné dosáhnout jen posílením úlohy státu v ekonomii a sociální oblasti.¹

Vlasta

DNE 3. KVĚTNA 1956

70 hal.

ROČNÍK X – Č.

18

L I S T V Ý B O R U Č S . Ž E N

Květen 1945

Co jen moře květů znamená?

Vydechla země osybožená.

Tou krásnou zemí zpívá, zpívá mír,

Tou zemí táhne vojsko – bohatýr.

František Hrubín

Ztracené naděje 1945—1948

Politické a společenské uspořádání Československa po druhé světové válce se vyvíjelo pod silným vnějším tlakem. V euforii bezprostředně po skončení války se stíraly rozdílné představy o budoucnosti, ale již v následujícím roce se situace proměňovala. Komunistická strana povzbuzena úspěchem v květnových volbách v roce 1946 se snažila urychlit společenské změny a získat monopolní moc.

Na základě Benešových dekretů podepsaných v říjnu 1945 probíhalo znárodnování bank, pojišťoven, dolů, elektráren a průmyslových závodů s více jak pěti sty zaměstnanci. Znárodnovací proces byl považován za akt sociální spravedlnosti v situaci všeobecného nedostatku základních životních potřeb. Částečné zestátnování velkých podniků probíhalo také ve Francii, Velké Británii, Itálii a v dalších zemích. V podmínkách poválečného hospodářského rozvratu a inflace se pokládalo posílení státu za nezbytné.

Válka způsobila v Československu sice menší hmotné škody než jinde v Evropě, ale i tak byly obrovské. V továrnách došlo ke zničení strojního vybavení. V dopravě se snížil vozový park na pětinu původního počtu lokomotiv a vagonů. Také přírodní zdroje byly vyčerpány. Stejně tak zničené silnice představovaly velký problém. Nevyčísitelné ztráty lidského kapitálu způsobilo šestileté uzavření vysokých škol a některých škol středních. Zdraví

obyvatel utrpělo nejen vlivem špatné výživy, ale i vlivem neustálého stresu z nacistických perzekucí.

V poválečných letech probíhal též masový pohyb obyvatelstva. Do pohraničí se vraceli občané české národnosti, kteří se museli vystěhovat po podepsání Mnichovské dohody. Naopak obyvatelé německé národnosti byli odsunuti na základě Benešových dekretů. K dalšímu pohybu došlo v souvislosti s osídlováním pohraničí, kam přicházeli nekvalifikovaní a nemajetní lidé z vnitrozemí.

Dr. Edvard Beneš, prezident republiky.
Československo, II, 1947, č. 7

Významnými změnami prošla mezi lety 1945 až 1948 střední třída včetně vědců a pracovníků z oblasti umění a kultury. Narůstal počet zaměstnanců ve veřejné správě a peněžnictví. Náročnost administrativní práce souvisela mimo jiné s vázaným přídelovým hospodářským systémem. Změny ve společnosti se nejvíce dotkly velkých podnikatelů a majitelů středních podniků.

Komunistická strana pozvolna získávala rozhodující postavení také v kultuře a informační sféře. Velká část kulturních institucí prošla znárodňovacím procesem. Rozhlas, film, knižní trh, nakladatelská činnost a tisk podléhal státní kontrole. Kulturní dění však bylo současně široce podporováno státem pod heslem: „Otevřít lidu brány kultury“. Ve velkých městech, v regionech a závodech probíhal bohatý společenský život. V továrnách začaly fungovat závodní kluby. Během roku 1946 jich bylo registrováno tisíc pět set třicet devět. Pořádala se filmová a divadelní představení, hromadné zájezdy do městských divadel. Mládež organizovaná ve Svazu české mládeže trávila mnoho času na brigádách, kde se po práci účastnila sportovních a kulturních akcí. Ve společnosti vládlo optimistické ladění. Lidé se chtěli zbavit chudoby a strachu. Ve slibech komunistické strany spatřovali plnění svých snů².

Také odívání a módě se věnovala velká pozornost. Naléhavým úkolem se ukázalo nejen obléci obyvatelstvo a doplnit válečnou nouzí prořídle šatníky, ale také vzkřísit módní tvorbu, která před válkou dosahovala vysoké úrovně. Řešení spočívalo na jedné straně v obnovení efektivní činnosti textilního a oděvního průmyslu a na druhé straně v podpoře činnosti předválečných krejčovských živností a špičkových modelových salónů.

Již na podzim roku 1945 organizace Společenství krejčích proklamovala své odhodlání vybudovat v Praze módní centrum pro střední a východní Evropu. Na podporu této snahy začali vydávat v květnu 1946 módní časopis *Styl* s cílem vytvářet a propagovat kulturu odívání ve smyslu vlastní československé tvorby, a přispívat tak k pozdvižení všeobecné kulturní úrovně národa. Nově založené propagační komise organizovaly řadu módních přehlídek

především v Praze, Karlových Varech, Mariánských Lázních a mnoha jiných městech.³

Od roku 1946 vycházely i další módní časopisy. Móda se však stávala pozvolna politickou záležitostí. Řada politických stran vydávala své vlastní ženské módní listy. Pro vývoj československé módy po roce 1948 je nejdůležitější časopis s názvem *Naše žena a svět kolem ní* vydávaný od října 1946 Ústředním výborem KSČ v redakci Jiřiny Spalové a grafické úpravě Vojtěcha Michala. Svůj program deklaruje hned v úvodním sloupku: „... *oproti ostatním módním časopisům, které kdysi přinášely a dosud přinášejí většinou módní výstřelky a módní luxus pro ženy nepracující a hýčkané, bez ohledu na požadavky stále vzrůstajícího procenta žen pracujících, samostatných a s mužem rovnoprávných, chceme vybudovat módní časopis pro nejširší*

Milena, 1948, č. 6

3. Uchalová, Eva: Česká módní tvorba 1940–1947, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 22.

2. Kalinová, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, Academia, Praha 2007, s. 102.

Ritě Hayworthové se Mo-No velice líbí a byla potěšena s návrhem na titulní straně. Posílá čtenářkám srdečné pozdravy.

Mo-No, 1947, č. 8

ženskou veřejnost našeho národa, a to jsou ženy pracující, uvědomělé, v životě vždy nějak platné, ať jsou to úřednice, ženy zemědělců, umělkyně či ženy pracující v domácnosti.“ List nepopírá vedoucí roli pařížské módy, ale chce z ní přebírat jen to, co je vhodné a potřebné pro náš způsob života.⁴

Strana národně-socialistická měla svůj módní a společenský časopis *Milena*, jehož odpovědnou redaktorkou se stala Zdenka Fuchsová, zkušená návrhářka působící před válkou nějaký čas v salónu Rosenbaum. Nakladatelství Práce, podnik Revolučního odborového hnutí, vydávalo v letech

4. Uchalová, Eva. Česká módní tvorba 1940-1947, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940-1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 24.

7. Ministerstvo průmyslu o výrobě textilního zboží, *Krejčovské listy*, 1947, č. 22, 1. 12., s. 2, cit. dle Uchalové, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 25.

6. Dráždil, Milan: Tendence rozvoje textilního a oděvního průmyslu v západní Evropě, *Textil*, 1989, č. 5, s. 16.

5. Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 24.

1946–1948 *Měsíčník pro vkus a eleganci* v redakci Eugenie Grohové. Praktický anglický styl i francouzskou módu přinášel časopis *Mo-No*, vydávaný Tiskařskými a vydavatelskými podniky Československé strany lidové v redakci Marty Russově. I tento časopis se zřekl módních výstřelků a odvolával se na tradiční českou eleganci a vkus.⁵

Slibnému nástupu českého krejčovství bránil nedostatek materiálů způsobený pomalou obnovou textilního průmyslu. Citelnou ztrátu představoval odsun německých kvalifikovaných dělníků, mistrů a dalších odborníků z pohraničních oblastí, kde se nacházelo velké množství textilních továren. Jejich nahrazení nekvalifikovanými pracovníky z českého vnitrozemí znamenalo naprostou pohromu. Negativní roli sehrálo pochopitelně i znárodnění. Vážným problémem byl nedostatek kvalitních surovin, které se staly strategickým zbožím.

Na západ od československých hranic se situace vyvíjela odlišně. Po druhé světové válce textilní a oděvní průmysl v západní Evropě byl jedním z odvětví, které v relativně krátké době dokázalo obnovit svůj průmyslový potenciál zničený válkou. Toto odvětví prošlo zásadními strukturálními změnami v surovinové i technické základně. Bezprostředně po obnově poničených továren se ukázala potřeba reagovat na zvýšenou poptávku po textilním zboží a zvětšovat hmotné objemy produkce. Dynamický růst výroby a zvyšování poptávky po textilu a oděvech plynule probíhal od konce války až do počátku sedmdesátých let. Strukturu textilní výroby ve světě výrazně ovlivnil také razantní nástup chemických vláken. Výroba dokázala zhodnotit všechny laboratorní výzkumy, učiněné před a během války.⁶

Přestože znárodněné továrny v Československu všestranně

podporoval stát, nedokázaly vyprodukovat dostatečné množství požadovaného textilního zboží. Navíc, nejkvalitnější výrobky byly určeny pro export. V září 1947 zastavilo ministerstvo průmyslu finanční přiděl na nákup surovin ve výši čtyři miliardy korun, protože stát utřžil za vývoz textilních produktů v minulém roce pouze jednu a půl miliardy.⁷ Všeobecné obtíže poválečné ekonomiky se v naší zemi stále prohlubovaly. V roce 1947 nebyl na příkaz Sovětského svazu přijat Marshallův plán, čímž se promarnila příležitost rychlé hospodářské obnovy, kterou plně využily západoevropské státy.

Ministr průmyslu Bohumil Laušman, jak jej nakreslil dr. Adolf Hoffmeister. Československo, II, 1947, č. 4

Domácí trh se potýkal s nedostatkem látek, oděvního zboží a jeho nízkou kvalitou. Tato situace si vynutila dlouhodobé regulování spotřeby a zavedení přídělového systému. Stejný systém fungoval bezprostředně po válce i v jiných zemích, např. ve Velké Británii, kde však byl zrušen již v roce 1949. U nás přetrvával až do roku 1953. Textilní zboží se dělilo na vázané a volné, přičemž vázané bylo k dostání na tzv. šatenky, oděvní poukazy, a na zvláštní poukazy na textilní zboží. Vázaným zbožím byly všechny druhy svrchního ošacení pro muže, ženy a děti, prádlo, pokrývky hlavy, zboží „výstrojové“ (šály, rukavice, kapesníky), punčochy, ozdobné přípravy (krajky, módní bílé zboží, výšivky), cvičební a sportovní oděvy, deštníky, ručníky a utěrky, látky na oděv a oděvní součástky, šicí potřeby, dále ložní prádlo, tkané a vázané koberce, zástěry a svrchní šatstvo z kůže. Volné byly pouze kožichy bez svrchních látek, kožešinové zboží jako čepice a rukavice, metrové zboží z plsti a některé speciální

druhy doplňků vyrobené z podřadných surovin.⁸ Šatenky ani oděvní poukazy však nezaručovaly, že zákazník v obchodech najde požadované zboží. Příkladem velmi žádaného, ale těžko dostupného módního zboží se staly dámské nylonové punčochy.

Již během roku 1946 bylo jasné, že móda ve světě začíná opět ožívat. Čeští krejčí však měli jiné starosti. Po krátké poválečné euforii si uvědomili, kam směřuje politický vývoj a z něho plynoucí ohrožení svobodného podnikání. Stále obtížněji zápasili s politickou mocí. Kromě toho zmizela zámožná a kultivovaná klientela módních salónů. Ve společnosti založené na sociální rovnosti zaujímala přirozeně vedoucí místo konfekční výroba.

Nepřekonatelnou konkurencí krejčovských živností se stal národní

„Dostali jste v novém roce novou šatenku a vydali jste se jako sta a tisíce jiných na výpravu po městě...?“

Vlasta, III, 1949, č. 2, foto O. Novák

8. Nová úprava spotřeby textilního zboží, *Krejčovské listy* XXXIX, 1946, č. 2, 15. 12., s. 1, cit. dle Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: *Hlaváčková, Konstantina: Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 25.

podnik Oděvní průmysl, který vznikl v roce 1945 znárodněním a spojením prostějovských konfekčních závodů Hanisch a spol., Nehera, Rolný a Silesia. Jeho činnost se zaměřila na výrobu všech druhů textilního zboží, včetně kůží, kožešin a doplňků a obchodování s nimi. Nicméně i v této situaci měli krejčí co nabídnout. V tíživé ekonomické situaci zdůrazňovali své vývozní schopnosti, zájem zahraničí o dokonalou malosériovou krejčovskou produkci i zakázkovou výrobu.

Ze strany státu stále sílily centralizační snahy nejen ve výrobě textilního zboží, ale také v oblasti módního návrhářství. V listopadu 1946 se sešli zástupci hospodářské skupiny textilního průmyslu, ústřední ředitelé znárodněných textilních závodů, zástupci ministerstva informací, Ústředí svazu československých řemesel, Obchodní komory a Rady žen, aby jednali o zřízení centrálního orgánu, vytvářejícího novou československou módu.⁹ Tato snaha byla naplněna až v roce 1949 založením národního podniku Textilní tvorba, vzorové závody a modelárny, se sídlem v Praze.

Podzim 1947 přinesl ještě další ránu: daň z přepychu, která postihla veškeré kvalitní zboží včetně oděvů a látek zhotovených z přírodních materiálů např. vlna, hedvábí, kožešiny, výšivky, krajky, tedy téměř všechny materiály, které krejčí zpracovávali. Nepřihlášené zboží úřady zabavovaly a krejčí byli trestáni. Pak přišel únor 1948.

„Naše ženy nastoupily v pracovním nadšení do druhého roku pětiletky. Mezi nejlepšími údernicemi je Marie Johanisová, která pracuje na třech kroužkových dopřádacích strojích o 1500 vřetenech na 150–160% v závodě Flanela n. p. ve Šluknově.“

Vlasta, III, 1949, č. 52

„Nový život“ 1948–1953

V dubnu 1948 přijal nový, komunisty ovládaný parlament sérii znárodnovacích zákonů, na jejichž základě byly zestátněny další závody, tentokrát nad padesát zaměstnanců. Od roku 1949 pak probíhala likvidace soukromých živností, která byla dokončena během čtyř let. Tak v Československu zcela zaniklo soukromé podnikání a politická moc státu kontrolovala veškerou výrobu a služby. Postupné znárodnění a likvidace dobře prosperujících živností,

9. O novou československou módu, *Naše žena a svět kolem ní*, 1947, č. 1, cit. dle Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 30.

rozbití dosavadní sítě služeb, která se utvářela po desetiletí na základě přirozené potřeby, ještě prohloubilo hospodářské potíže. Nová, státem uměle budovaná výrobní struktura a síť služeb nefungovala. Komunální, družstevní a národní podniky zaostávaly, nesplňovaly základní potřeby občanů a staly se předmětem veřejné kritiky. Vysoká úroveň předválečného oděvnictví a textilního průmyslu představovala pro komunistickou vládu dědictví dějinně překonaného společenského systému a musela být všemožně znevážena.

V obchodech přetrvával nedostatek zboží a lidé v očekávání pozitivního poválečného vývoje začali být rozčarováni. Spotřebitelský plán v prvním roce pětiletky počítal se zvýšenou spotřebou textilií a spravedlivou distribucí, aby vyrobené zboží nekončilo převážně na černém trhu. Národní podnik velkoobchodu Textilia dostal úkol postarat se o plynulé zásobování všech pracujících. Zvýšení výroby mělo být dosaženo standardizací a typizací tkanin, prádla a oděvů. Tedy výrazným omezením druhů vyráběného zboží. Problémem kolísavé kvality výrobků, kdy jeden podnik vyráběl kvalitní zboží a jiný ze stejného materiálu zboží téměř neprodejně s vědomím, že pro nedostatek se stejně prodá všechno, měl být odstraněn soudružským uvědoměním si škodlivosti takového počínání a budouvatelským elánem.

Od počátku roku 1949 fungoval vedle přidělového systému také volný trh textilem, obuví a některými dalšími průmyslovými výrobky a potravinami. Volný trh se postupně rozšiřoval a zároveň se snižovaly ceny. Lidé si však stále stěžovali na dlouhé fronty a také na skutečnost, že stejně nakonec nedostanou koupit, co potřebují. Oficiální místa však obrátila problém naruby. Tvrdila, že zboží je přece dost, ale potíže je v počtu nakupujících, kteří podléhají nákupním horečkám a které

nestačí prodavači obsloužit. „*Naše ženy se již mnohokrát přesvědčily, že se nevyplácí věřit šeptandě. Kolik bylo těch, kteří věřili zahraničnímu rozhlasu, že přijde zhoršení, překotně nakupovali a druhého dne se dozvěděli, že zboží, které nakoupili, je o mnoho procent zlevněno.*“¹⁰

Zatímco ženy v Československu bojovaly v dlouhých frontách o základní ošacení pro rodinu, světová móda nabývala válkou ztracenou rozmanitost a vnitřní dynamiku. Pomalu, s rostoucím časovým odstupem od válečné úzkosti, přestávala móda ve svobodném světě

Josif Vissarionovič Stalin
s Klementem Gottwaldem.
Vlasta, VII, 1953, č. 13

Pracovní oděvy
VE VOLNÉM PRODEJI

CAJKOVÉ KALHOTY
ŠTRUKSOVÉ KALHOTY
CAJKOVÉ BUNY
(bez podlívků)

MÁME JICH DOSTATEK
V DOBRÉ KVALITĚ

Oděvní prodejny
národní podnik

Vlasta, IV, 1950, č. 27

10. Holečková, Božena: Do druhého roku pětiletky. Vlasta, 1950, č. 1, s. 2.

společenské situace. Bezprostředně odráží kulturní vyspělost i ekonomické podmínky, vyjadřuje jemné předivo interakce společnosti a individua. Móda je tedy bezprostředním výrazem rozvoje společnosti a rozmanitosti jejích vnitřních napětí a vztahů, výrazem svobody, tvůrčí síly a vztahu k druhým lidem. Proto nebylo možné, aby tak zásadní změny, jaké probíhaly po únoru 1948, se neprojevil ve způsobu utváření módy a životního stylu obecně. Nový politický systém vyvinul značné úsilí s cílem využít módu jako účinný ideologický nástroj k ovládnutí občanů. Móda se tak ocitla v centru pozornosti komunistického režimu.

Po roce 1948 se vlivem politického vývoje začala měnit sociální struktura společnosti. Skupina zámožných a kultivovaných lidí, pro které byl kvalitní oděv osobní nezbytností a prezentací, byla pozvolna likvidována. Dělnická třída, jejímž jménem docházelo ke všem změnám, se však přirozeně nemohla stát nositelem vytříbené kultury a elegance, která je výsledkem dlouhého a často generačního zrání. Oděv, který oblékali noví představitelé moci, musel však

splňovat základní společenské normy, které stále platily. Stal se výrazem jejich nové sociální příslušnosti k vládající třídě, nikoli však kultivované individuality, vytříbenosti a elegance.

Zatímco země v západní Evropě po ukončení hospodářské obnovy začaly vzkvétat, země pod vlivem Sovětského svazu se dostávaly do stále větších nesnází. Hospodářský vývoj narážel na politické překážky. Přednostní rozvoj těžkého průmyslu odčerpával investice i pracovní síly ze zemědělství a jiných odvětví. Zánik soukromých řemesel a kolektivizace měnily hospodářskou sociální strukturu a měly velký podíl na trvale neuspokojené poptávce obyvatelstva po spotřebním zboží a službách. Politika cílená proti třídním nepříteli byla spojována s vytvářením nové inteligence z řad dělnictva. Společnost se po únoru měnila nebývalým tempem do nebývalé hloubky.¹²

Ruku v ruce se změnami výroby a služeb plíživě postupovalo i masivní

Josef Kohout,
50. léta 20. století.
UPM inv. č. GF 64 372

12. Kalinová, Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969, Academia, Praha 2007, s. 123–126.